

Володимир Іванович Борейко

академік АЕН України

д-р екон. наук, проф.

ORCID 0000-0001-8946-0852,

Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янука, м. Рівне

ЯК НЕ ДОПУСТИТИ ГЛИБОКОЇ РЕЦЕСІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Постановка проблеми. З IV кварталу 2019 року в Україні спостерігається зниження темпів економічного зростання, яке у 2020 році переросло в рецесію, загальмувало надходження інвестицій та спричинило падіння доходів населення. До того ж ситуація значно погіршилася в зв'язку з не завжди компетентними діями Кабінету Міністрів України, поширенням на території країни коронавірусної хвороби та оголошенням для її запобігання карантину. Тому, населення, яке добре пам'ятає глибоку рецесію 2008–2009 років, знову задається питанням – до яких наслідків може привести нинішня фінансово-економічна криза.

Завдання Уряду України полягає у недопущенні глибокої рецесії, а якщо це неможливо – до мінімізації її наслідків. Для цього він повинен разом з Національним банком України ефективно використати рекомендації всесвітньо відомих вчених, досвід інших країн та доступні їм бюджетні, податкові та банківсько-кредитні механізми. При цьому, можна скористатися як досвідом зарубіжних країн, які пережили Велику депресію 1929–1933 років, так і власним досвідом подолання кризи десятирічної давності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема ефективного управління економіками країн, недопущення кризових явищ та забезпечення високого рівня життя населення завжди цікавила провідних економістів світу, тому їй присвятили свої роботи такі всесвітньо відомі вчені: Дж. М. Кейнс [1], А. Смит [2], Д. Рікардо [3], М. І. Туган-Барановський [4], Й. А. Шумпетер [5]. Водночас, глибока фінансово-економічна криза 2008–2009 років, яка завдала значних збитків національній економіці, спонукала до дослідження причин її виникнення та пошуку ефективних шляхів подолання її наслідків відомих зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких слід виділити роботи авторів, на які ми спиралися у своєму дослідженні: В. Антонюк [6], Н. Брюховецької [7], І. Булеєва [7; 8], А. Гриценка [9], Ж. Сапір [10], В. Ткаченка [11].

У більшості публікацій цих авторів наголошується, що хоча фінансово-економічна криза 2008–2009 років поширилася на території України ззовні, глибину її рецесії в нашій країні зумовила невідповідність між різними елементами вітчизняної технологічної, галузевої, відтворювальної та інституціональної структури, або іншими словами – неготовність національної економіки до зовнішніх потрясінь. Так, як зазначає В. Ткаченко: «... безпосередніми причинами кожної конкретної кризи в економіці може бути невідповідність по-

требам її поступу власних технологічної, галузевої, відтворювальної, інституціональних структур» [11, с. 200].

Цю ж думку поділяє А. Гриценко, який вважає, що: «Головна причина криз завжди полягає в суперечності, яка виражає співвідношення двох сутнісних сторін явища». Причому основна суперечність реалізується через цілу систему фінансово-економічних суперечностей, головними серед яких є суперечності між вартістю і грошима, між попитом і пропозицією, між доходами і фінансовими зобов'язаннями (боргами) [9, с. 40].

Невирішена частина проблеми. Однак, незважаючи на значну кількість робіт на означену тему та обґрунтовані рекомендації зарубіжних і вітчизняних вчених щодо управління господарством країни в умовах циклічної економіки, Уряд України у II половині 2019 року не приділив достатньої уваги зовнішнім та внутрішнім фінансово-економічним загрозам для національної економіки, що поглибило кризу та визначило актуальність нашого дослідження.

Цілі дослідження. Метою нашої статті є аналіз причин та обґрунтування заходів для недопущення глибокої рецесії економіки України у 2020 році.

Завданням статті є:

– аналіз причин, які визивають кризові явища в національній економіці та дій українського уряду щодо їх запобігання;

– обґрунтування заходів, які необхідно реалізувати Україні, для недопущення глибокої рецесії вітчизняної економіки у 2020 році.

Результати дослідження. У 2010 році французький економіст Ж. Сапір дослідивши взаємовідносини між різними регіональними фінансовими центрами під час кризи 2008–2009 років обґрунтував, що сучасні кризи провокують необґрунтовані дії світових лідерів, які негативно впливають на стабільність грошових знаків менш розвинутих країн, утруднюють їх експорт та посилюють залежність від імпорту. Таким чином, останні змушені розплачуватися за прорахунки перших рецесією своїх економік [10, с. 74].

З цим висновком погодилась більшість відомих вітчизняних економістів, які проте вважають, що глибину фінансово-економічної кризи 2008–2009 років в Україні зумовила сировинна орієнтація національної економіки та її фінансова залежність від економік країн світових лідерів. Відповідно, цей висновок повинен був у міжкризовий період заставити вітчизняних урядовців направити свої зусилля на стимулювання

розвитку в країні високотехнологічних галузей та виробництва, розширення сфери послуг та зменшення боргової залежності від міжнародних фінансових структур. Проте цього не було зроблено і у 2020 році економіці України знову загрожує глибока рецесія.

Тому, на нашу думку, абсолютно обгрунтованим є висновок І. Булеєва про те, що: «Причиною системної соціально-економічної кризи в Україні є відсутність науково обгрунтованого підходу до вибору головної мети розвитку держави, слабка теоретична підготовка топ менеджменту держави та регіонів, ігнорування необхідності формування в державі науково обгрунтованої економічної політики, сучасного інституційного середовища» [8, с. 32].

Після стабілізації ситуації в Україні, спричиненої зовнішньою агресією та війною на сході країни у 2014 році, національна економіка у 2016 – першій половині 2019 роках демонструвала постійне зростання. Так, у 2016-2018 роках зростання валового внутрішнього продукту (ВВП) в нашій країні становило відповідно 2,4, 2,5 та 3,4%, але у 2019 році цей показник знизився до 3,2%. У IV кварталі 2019 року індекси виробництва промислової продукції в Україні поступово знизилися з 101,2 до 99,5%, сільськогосподарської продукції – з 109,0 до 85,6%. У січні – лютому 2020 року індекси виробництва промислової продукції в Україні становили, відповідно, 94,9 та 96,9%, будівельної продукції – 103,6 та 99,4%, сільськогосподарської продукції – 99,3 та 101,0%. Індекси ВВП України у січні – лютому 2020 року вперше засвідчили економічне падіння, відповідно, на 0,5 і 0,2%. У IV кварталі 2019 року рівень офіційно зареєстрованого безробіття в країні, який до того постійно знижувався, зріс із 7,3 до 8,7% [12].

Наведені дані засвідчують, що нині економічні наслідки та проблеми супроводжують національну економіку більше ніж пів року, а з урахуванням того, що у березні – квітні 2020 року до них додалися негативні для економіки країни наслідки запровадженого через поширення коронавірусної хвороби карантину, Уряду України необхідно розробити та запровадити заходи, для того щоб фінансово-економічна криза поточного року не мала такого ж руйнівного характеру як це було у 2008-2009 роках.

Український економіст А. Гриценко після глибокої кризи 2008-2009 років обгрунтував, що: «У майбутньому загальна картина походження криз істотно зміниться. Криза стане дискретно-безперервною, тобто різні кризи постійно виникатимуть і зникатимуть у різних локальних просторах світового господарства, періодично з'єднуючись у ланцюжки локальних криз і формуючи глобальну кризу. Періодичність таких глобальних криз залежатиме від параметрично непрогнозованих факторів і буде невизначеною» [9, с. 46]. Отже, вчений фактично передбачив неминучість нинішньої кризи, до якої, з врахуванням його висновку, органам державної влади необхідно готуватися та навчитися жити і управляти національною економікою в умовах, коли кризу не завжди можна передбачити завчасно. Випереджаючі дії влади повинні бути такими, щоб рецесія, що «насувається», не спричинилася до глибоких потребів.

Ще два місяці назад весь світ з насторогою спостерігав за ситуацією, яка склалася через масове захворювання на коронавірусну хворобу у Китаї, однак за дуже короткий термін ця країна зуміла мінімізувати її наслідки та зараз відновлює економічне зростання,

продаючи всьому світу засоби захисту та лікування. Водночас відновлюють свою діяльність інші галузі економіки Китаю. Таким чином, ця країна знову продемонструвала всьому світу як можна боротися та виходити переможцем із складних ситуацій. На нашу думку, цей досвід, як і досвід подолання наслідків рецесії іншими країнами, буде цінним для України. При цьому їй необхідно враховувати та ефективно використовувати конкурентні переваги національної економіки, адже як наголошують Н. Брюховецька та І. Булеєв: «В даний час економіки Китаю, Індії, Кореї, В'єтнаму також показують високі темпи економічного зростання значною мірою тому, що спираються на свої національні, традиційні культурні та сімейні цінності» [7, с. 11].

На думку всесвітньо відомого економіста А. Сміта, найбільш негативний вплив на дію економік країн здійснюють монополісти, тому що: «Монополісти, підтримуючи постійний брак продуктів на ринку, не забезпечуючи повного дієвого попиту, продають свої товари набагато дорожче їх природної ціни і піднімають свої доходи – будь-то заробітна плата або прибуток – значно вище їх природної норми» [2, с. 181]. Це нині спостерігається у медичній галузі України.

Відомий англійський економіст Дж. М. Кейнс, який був свідком депресії 1929-1933 років, пояснював економічні кризи недостатньою платоспроможністю широкого кола споживачів: «Одна лише недостатність ефективного попиту може привести і часто приводить до припинення росту зайнятості ще до того, як буде досягнуто рівня повної зайнятості. Недостатність ефективного попиту заважатиме росту виробництва» [1, с. 75].

При цьому, на думку вченого, попит населення визначається:

- розміром доходів, які воно отримує;
  - суб'єктивними потребами і звичками окремих членів суспільства;
  - принципами, на основі яких сукупний дохід, розподіляється між учасниками господарського процесу.
- До основних об'єктивних факторів, що впливають на схильність населення до споживання вчений відніс:
- зміни одиниці заробітної плати;
  - зміни в різниці між доходом та чистим доходом;
  - непередбачені зміни в цінності капіталу;
  - зміни в нормі дисконту, або в пропорції обміну поточних благ на майбутні;
  - зміни в податковій політиці;
  - зміни в нормі банківського процента;
  - зміни очікуваного співвідношення між поточним і майбутнім рівнем доходу [1, с. 88].

Якщо уважно проаналізувати ці висновки вченого, то стає зрозумілим, що нинішня ситуація в Україні, коли значна частина населення залишилася без будь-яких доходів в той час як невелика група бізнесменів багатіє, малий та середній бізнес, особливо у сфері торгівлі та послуг практично не працює, податкове навантаження є непосильним для переважної більшості підприємств, а кредитні ресурси через високі ставки є для них недоступними, свідчить про глибоку рецесію національної економіки, що насувається на нашу країну.

Справедливим щодо цього питання є висновок В. Антонюк, на думку якої: «Бідність як явище соціально-економічного характеру негативно впливає на розвиток країни в короткостроковій та довгостроковій пер-

спективі, безпосередньо впливає на динаміку економічного розвитку України, стан суспільства» [6, с. 12].

Тому, враховуючи рекомендацію Дж. М. Кейнса, про те, що в умовах рецесії, держава, в першу чергу, повинна подбати про доходи масових споживачів продукції, Україні необхідно навіть через збільшення дефіциту державного бюджету забезпечити виплату принаймні дві третини заробітної плати, яку отримували до запровадження карантину наймані працівники, та недопущення необгрунтованого звільнення працівників підприємствами та організаціями. При цьому державним службовцям та іншим працівникам, які фінансуються з державного та місцевих бюджетів, потрібно профінансувати виплату зарплат з відповідних бюджетів, а підприємствам, робота яких зупинена через запровадження в країні карантину, така виплата повинна компенсуватися шляхом відповідного зниження податкового навантаження.

Водночас Антимонопольний комітет України повинен посилити контроль за тим, щоб великі підприємства під час карантину не встановлювали монопольні ціни. Як наголошував соратник та однодумець А. Сміта Д. Рікардо «Ми повинні якомога швидше, з належним урахуванням інтересів теперішнього моменту встановити те, що може бути названо по суті вільною торгівлею хліба. Така міра була б корисна з точки зору інтересів фермера, споживача, капіталіста» [3, с. 87]. Тому Україні цей висновок вченого потрібно поширити на всю продукцію, і в першу чергу, на товари масового споживання.

Проте дії держави по недопущенню глибокої рецесії, в умовах коли діють карантинні обмеження та «насувається» світова фінансова криза, не повинні обмежуватися тільки посиленням контролю за діяльністю вітчизняних виробників продукції та послуг, адже вони зазнаватимуть значних збитків через зменшення попиту на їхню продукцію на вітчизняному і міжнародних ринках та нехватку фінансових ресурсів. Тому, державі в таких умовах необхідно через зниження облікової ставки до нульового рівня, що під час кризи практикують економічно розвинуті країни світу, забезпечити доступність банківських кредитів для великих, середніх та малих вітчизняних промислових, будівельних і сільськогосподарських підприємств, а також знизити ставки податку на землю та нерухоме майно відмінне від земельних ділянок, які формують доходну базу місцевих бюджетів.

Водночас керівники підприємств у своїй діяльності повинні враховувати висновок відомого українського економіста М. І. Туган-Барановського про те, що: «Будь-яке підприємство, яке розраховує на тривале існування в межах існуючої господарської системи, має бути побудовано таким чином, щоб мати можливість розширюватися і скорочуватися в зв'язку з фазами промислового циклу» [4, с. 202]. Тому, розуміючи, що світова і національні економіки розвиваються циклічно, а значить економічні спади і піднесення є неминучими, в умовах фази економічного піднесення їм необхідно формувати стабілізаційні фонди, які можна буде використати в умовах рецесії.

Звичайно, нині ситуація в нашій країні не найкраща для формування стабілізаційних фондів. Однак більшість економістів прогнозує, що попереду нас ждуть ще складніші часи, тому підприємствам і організаціям потрібно мінімізувати непродуктивні витрати для того, щоб побороти кризу в майбутньому.

Водночас, необхідно вжити ефективних заходів для недопущення відтоку зарубіжного фінансового капіталу із вітчизняної банківської системи та створити сприятливе середовище для залучення нових інвестиційних ресурсів. Серед таких заходів важливе місце повинне зайняти державне страхування ризиків зарубіжних інвесторів, які інвестуватимуть свої кошти у вітчизняні підприємства. Для цього необхідно визначити і сформулювати перелік напрямів діяльності, які визначають стратегію розвитку країни. До такого переліку можуть ввійти підприємства переробної промисловості, енергетики, будівельної галузі, транспортної інфраструктури, зв'язку та виробництва продуктів харчування.

У контексті наведеного, можна зробити висновок, що циклічний характер розвитку всіх суспільних явищ, а відповідно неминучість фінансових та економічних криз, нині визнається більшістю провідних вчених. До того ж нинішня криза посилюється поширенням коронавірусної хвороби. Але науковці відмічають як негативний, так і позитивний впливи фінансово-економічних криз на подальший розвиток економік країн, які необхідно враховувати органам влади при плануванні своєї діяльності.

М. І. Туган-Барановський основною причиною криз називав диспропорції між рухом заощаджень та інвестицій у галузях, що виробляють засоби виробництва, та недосконалість регулюючої ролі ринкового механізму у сфері нагромадження і використання суспільного капіталу. Проте, на його думку: «... ці кризи не є симптомами наближення смерті, а лише гострим і болючим засобом самокоректування шляху розвитку з боку капіталізму» [4, с. 9]. Щоб забезпечити постійне зростання, вважає вчений, необхідно раціональніше регулювати інвестиції. До того ж, як зазначав австрійський економіст Й. Шумпетер: «Кризи є поворотною точкою економічного розвитку» [5, с. 329].

Тому Україні, скориставшись теоретичними напрацюваннями і практичними рекомендаціями провідних економістів світу, необхідно використати ситуацію спровоковану світовою фінансово-економічною кризою та коронавірусною хворобою на те, щоб економіка країни вийшла з неї міцнішою, як це зробив Китай. Цінним для неї буде також досвід країн, які успішно подолали наслідки Великої депресії 1929-1933 років. Відповідно, комплекс заходів, який потрібно реалізувати в Україні, повинен включати:

- зниження податкового та соціального навантаження на підприємства, а також спрощення доступу великих, середніх та малих виробників продукції та послуг до кредитних ресурсів банків;

- недопущення відтоку іноземного фінансового капіталу та створення сприятливого середовища для залучення нових інвестиційних ресурсів у національну економіку, які слід направити стратегічно важливим для розвитку країни підприємствам та організаціям;

- посилення з боку органів державної влади контролю за дотриманням прав працевздатної частини населення, збереження доходів частки населення, яка є масовим споживачем продукції, та недопущення зловживання своїм монопольним положенням великими підприємствами та об'єднаннями;

- роз'яснення необхідності та координацію органами державної та місцевої влади створення за рахунок зменшення непродуктивних витрат стабілізаційних фондів стратегічно важливими для розвитку країни та

регіонів підприємствами та організаціями, які можна буде використати при поглибленні рецесії.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що з урахуванням того, що світова та національна економіки розвиваються циклічно, Україні, як і іншим країнам, необхідно завчасно готуватися до фінансово-економічних криз, які є неминучими. Водночас, потрібно враховувати, що нинішня рецесія національної економіки буде посилена проблемами, пов'язаними з поширенням на терени країни коронавірусної хвороби та запровадженням у зв'язку з цим карантину. Тому органам державної влади необхідно запровадити комплекс випереджаючих заходів для недопущення повторення кризової ситуації 2008–2009 років.

Реалізація запропонованих заходів дозволить країні обмежити фінансово-економічне потрясіння та не допустити посилення рецесії, що насувається, а підприємствам – створити фінансові резерви, які, разом з діями держави щодо зниження податкового і соціального навантаження, збереження робочих місць та залучення нових інвестицій, сприятимуть мінімізації наслідків кризи.

Список використаних джерел

1. Кейнс Дж. М. Трактат про грошову реформу. Загальна теорія зайнятості, процента та грошей. Київ: АУБ, 1999. 189 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III); отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. Москва: Наука, 1993. 572 с.
3. Рикардо Д. Начала политической экономии. Сочинения. Т. 1. Москва: Госполитиздат, 1955. 360 с.
4. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации. Москва: Экономика, 1989. 496 с.
5. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия. Москва: Эксмо, 2007. 864 с.
6. Антонюк В. П. Проблеми бідності та соціальні ризики для розвитку України. *Вісник економічної науки України*. 2016. № 1. С. 6–14.
7. Брюховецкая Н. Е., Булеев И. П. Конкуренция и соревнование в условиях инновационного развития предприятий. *Вісник економічної науки України*. 2017. № 1. С. 7–15.
8. Булеев И. П. Экономика Украины на современном этапе: институциональный аспект. *Вісник економічної науки України*. 2015. № 1. С. 26–34.
9. Грищенко А. Глобальная криза як форма сучасної фінансово-економічної динаміки. *Економіка України*. 2010. № 4. С. 37–46.
10. Сапір Ж. Настільки тяжко, настільки довго? (спроба прогнозування глибини і тривалості кризи). *Економіка України*. 2010. № 8. С. 73–93.
11. Ткаченко В. А. Соціально-економічна еволюція структурних зрушень в економічних системах: монографія. Дніпропетровськ: ДУЕП, Моноліт, 2008. 256 с.
12. Сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstst.gov.ua> (дата звернення 07.04.2020).

References

1. Keins J. M. (1999). *Traktat pro hroshovu reformu. Zahalna teoriia zainiatosti, protsenta ta hroshei* [Treatise on Monetary Reform. General theory of employment, interest and money]. Kyiv, AUB [in Ukrainian].
2. Smith A. (1993). *Research on the nature and causes of the wealth of peoples (books I – III)*. Moscow: Nauka [in Russian].
3. Ricardo D. (1955). *The Beginning of Political Economy. Compositions*. Moscow, State Political Publishing House. Vol. 1. 360 p. [in Russian].
4. Tugan-Baranovsky M. I. (1989). *Social Foundations of Cooperation*. Moscow, Economics [in Russian].
5. Schumpeter J. A. (2007). *Theory of Economic Development. Capitalism, socialism and democracy*. Moscow, Eksmo [in Russian].
6. Antoniuk V. P. (2016). *Problemy bidnosti ta sotsialni ryzyky dlia rozvytku Ukrainy* [Poverty problems and social risks for the development of Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 6–14 [in Ukrainian].
7. Bryukhovetskaya N. Ye., Buleyev I. P. (2017). *Konkurentsiya i sorevnovaniye v usloviyakh innovatsionnogo razvitiya predpriyatiy* [Competition and competition in the conditions of innovative development of enterprises]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 7–15 [in Russian].
8. Buleyev I. P. (2015). *Ekonomika Ukrainy na sovremennom etape: institutsional'nyy aspekt* [Economics of Ukraine at the present stage: institutional aspect]. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1, pp. 26–34 [in Russian].
9. Hrytsenko A. (2010). *Hlobalna kryza yak forma suchasnoi finansovo-ekonomichnoi dynamiky* [The global crisis as a form of modern financial and economic dynamics. Ukraine economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 4, pp. 37–46 [in Ukrainian].
10. Sapir Zh. (2010). *Nastilky tiazhko, nastilky dovho? (sproba prohnouzuvannia hlybyny i tryvalosti kryzy)* [So hard, so long? (attempt to predict the depth and duration of the crisis)]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine*, 8, pp. 73–93 [in Ukrainian].
11. Tkachenko V. A. (2008). *Sotsialno-ekonomichna evoliutsiia strukturnykh zrushen v ekonomichnykh systemakh* [Socio-economic evolution of structural changes in economic systems]. Dnipropetrovsk, DUEP, Monolit [in Ukrainian].
12. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. (n.d.). *ukrstst.gov.ua*. Retrieved from <http://www.ukrstst.gov.ua/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 10.04.2020

Прийнято до друку 14.04.2020

Формат цитування:

Борейко В. І. Як не допустити глибокої рецесії національної економіки. *Вісник економічної науки України*. 2020. № 1 (38). С. 6–9. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).6-9](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).6-9)

Boreiko V. I. (2020). How to Prevent Deep Recession of the National Economy. *Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy*, 1 (38), pp. 6–9. doi: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1\(38\).6-9](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2020.1(38).6-9)